

МИСЛИТИ И ДЕЛОВАТИ ПРОСТОРНО: МОНДИЈАЛИЗАЦИЈА, КРИТИЧКА ГЕОГРАФИЈА И ПЛАНИРАЊЕ

Дејан Ђорђевић¹ и Невена Васиљевић²

¹Географски факултет, Универзитет у Београду, Србија

²Шумарски факултет, Универзитет у Београду, Србија

Сажетак: Рад представља серију тзв. Критичких географија, односно примера економских, еколошких и социјалних изазова са просторном димензијом, те приказа неуспеха политика које су на те изазове покушале да одговоре услед занемаривања просторног начина мишљења. Због различитих разлога а под свемоћном сенком мондијалистичког концепта, политике и одлучивање ретко обухватају последице на начин на који користимо земљиште и то на различитим местима. Занемаривање места у географском смислу односно начина на који политике имају утицај на конкретан простор довело је до негативних економских, социјалних и еколошких ефеката. У раду су дати модалитети у оквиру којих би просторни начин мишљења могао бити инкорпориран у процес одлучивања, са посебним освртом на развој просторних аналитичких карти за креаторе политика – једну врсту „ГИС-а за политичаре“. Многим земљама недостају студије о просторним последицама економских и социјалних политика и програма, те о утицају њихове међусобне интеракције на укупан развој државе.

Кључне речи: Критичка географија, место, простор, мондијализација, планирање, картирање

Original scientific paper

THINKING AND ACTING SPATIALLY: GLOBALISATION, CRITICAL GEOGRAPHY AND PLANNING

Dejan Đorđević¹ and Nevena Vasiljević²

¹Faculty of Geography, University of Belgrade, Serbia

²Faculty of Forestry, University of Belgrade, Serbia

Abstract: This paper presents a series of “critical geographies”: examples of economic, environmental and social challenges with a spatial dimension, and the way that policy has failed to respond adequately to them with place and space in mind. Overshadowed by the globalization/mondialisation concept, for a variety of reasons, policy- and decision-making too rarely incorporate the implications of the ways we use the land and the consequences for different places. The neglect of place, in particular the way that different policies combine to affect places in different ways, has contributed to a range of negative economic, social and environmental outcomes. This paper makes some suggestions for ways in which spatial thinking can be advanced in policy- and decision making. In particular, to advance a greater spatial intelligence, we need to develop central spatial analytical maps for policy-makers – a kind of “GIS for policy”. Many countries lack single documents which provide an overarching framework about the spatial dimension of policies and programmes, and how they interact (including the unintended consequences) to affect the development of the country.

Key words: critical geography, place, space, globalisation, planning, mapping

УВОД

За оне који живе у развијеном делу света (мањина од 7 милијарди колико је човечанство достигло 2011. Године – а до краја овог века се предвиђа да ће на земаљској кугли живети и свих 10 милијарди становника) повећање квалитета, обима и софистицираности транспорта и комуникација значе радикалну промену просторног хоризонта. Они једу храну и носе одећу произведену буквално у целом свету и тренутно комуницирају са људима са друге стране света готово бесплатно. Таква, назовимо је „смрт дистанце“ замагљује чињеницу да такав komoditet није свима доступан и да простор није хомоген. Од локалних или регионалних географских услова зависи још увек већина људи, а за њихове проблеме мондијализација односно глобализација нема адекватна решења. Потребно је појачати тзв. Критичку географију у смислу квалитетне каузалне анализе, а потом и све врсте планирања простора као проактивно решење за проблеме који су одавно ескалирали и досегли критичан ниво – те није претерано рећи да је географија постала критична. Пошто су некадашњи изазови оправдано добили атрибуте кризе, у овом раду ћемо се позабавити са сва три феномена.

О СЛАБОСТИ МОНДИЈАЛИСТИЧКОГ КОНЦЕПТА СХВАТАЊА СВЕТА

Пре извесног, не тако великог броја година термин «мондијализација» (или «глобализација») је ушао у свакодневни речник као свуда ношено објашњење за сва питања која се могу поставити и као решење за све проблеме који могу настати. Мондијализација се појавила као дете невиђеног техничког прогреса и напретка телекомуникација на размеђи два миленијума. Токови новца су добили на брзини, постали су готово тренутни у реалном времену, по квазијефтиној цени. У домену економије наједном је било лако створити квазидржавне ентитете (назовимо их

INTRODUCTION

For the people living in the advanced countries (minority of 7 billion which the mankind reached in 2011 - and it is anticipated that by the end of the century as much as 10 billion people will be living on planet Earth), the improvement of the quality, scope and sophistication of transport and communication implies the radical change of spatial horizon. They eat food and wear clothes produced literally in all over the world and currently communicate with the people from the different side of the world almost free of charge. Such, let us name it, “death of distance” overshadows the fact that such comfort is not available to all and that the space is not homogenous. The majority of people depend on the local or regional geographical conditions, and mondialisation, i.e. globalisation does not provide the adequate solutions to their problems. It is needed to enhance so-called “critical geography” regarding the quality causal analysis, and, subsequently, all types of spatial planning as the proactive solution to the problems which escalated a long time ago and reached the critical level - so it is no exaggeration to say that geography became critical. Since the previous challenges acquired the characteristics of the crisis, this paper will deal with all three phenomena.

ON THE WEAKNESS OF THE MONDIALISATION CONCEPT OF THE WORLDVIEW

Some years ago, not long before the present, the term “mondialisation” (or globalisation”) became the part of the common language as the widely applicable explanation to all the questions which can be put, or as the solution to all the problems which can occur. Mondialisation occurred as a child of the unprecedented technical progress and advance of telecommunication at the turn of the millennium. The flows of money were accelerated, became almost instant in the real time, at a seemingly-cheap price. In the domain of economy it was suddenly easy to create the pseudo-state entities (let us name it international

међународним корпорацијама) који ће имати сет правила једноставнији и мање ригидан него права држава. Чак су се и неке државе из категорије «порески рај» (а све су то чешће старе и нове микро-државе) специјализовале за сумњиве финансијске трансакције, све под плаштом тајне банкарског пословања. Транспорт људи и добара такође је убрзан, али ни близу колико информација.

Наравно, најживље промене су се догодиле у домену економије. Неолиберални концепт уређења економских односа тражи слободну размену добара и услуга, са што мање правила и ограничења. Има држава које одбијају да играју тако опасну игру, које уводе квоте и контролишу шта се увози унутар граница, али се њихов отпор превазилази sukcesивним фазама либерализације тржишта, под покровитељством институција попут Светске трговинске организације (СТО). Мондијализација је још очигледна када је реч о свету финансија. Златни еталон, кованице, па и банкарски записи постају ствар прошлости. Прави новац замењен је пластичном картицом, а порески систем, који је по правилу неуједначен, тежи унификацији (јасно, под притиском).

Мондијализација има и своје резултате и последице. Прва од њих су мултинационалне компаније. Оне су постале огромне («светске компаније»), са великим капиталом, али мање великом радном снагом), све су више и више анонимне (њихови акционари су финансијске институције и пензиони фондови, поред осталих), и све су више хоризонталне (не заокружују процес производње, већ се баве пословима који су све више и више разгранати). У територијалном смислу оне су заиста мондијалистичке: имају објекте и бироа на свим континентима према захтевима и могућностима тржишта и цене радне снаге. На тај начин је марксистичка мисао о међународној подели рада добила сасвим нови смисао.

Главни промотери мондијализације су земље са дугом либералном традицијом, посебно САД и Велика Британија. Давање предности економији у односу на социјална питања доноси профит, али и негодовање

corporations) which will have a set of rules, easier and less rigid than a real state. Even some countries from the category "tax haven" (and more and more frequently it refers to the old and new micro-states) specialized in the dubious financial transactions, overshadowed by the secret of the banking operations. The transport of people and goods was also accelerated, but to a much lesser extent than the transport of pieces of information.

Undoubtedly, the most dynamic changes occurred in the domain of economy. The neoliberal concept of the arrangement of the economic relations requires the free exchange of the goods and services, with as few as possible rules and limits. There are some states which refuse to play such a dangerous game, which introduce quotas and control what is being imported within their borders, but their resistance is overcoming by the successive phases of the liberalisation of the market, under the auspices of the institutions such as the World Trade Organization (WTO). Mondialisation is even more transparent when it comes to the world of finances. Gold standard, coins, but also the banknotes become the thing of the past. The real money has been replaced by the plastic card, and the tax system, which is as a rule uneven, strives for unification (clearly, under the pressure).

Mondialisation has both its results and consequences. The first of them are the multinational companies. They became huge ("world companies" with the great capital, but with the much smaller workforce) are more and more anonymous (their stockholders are the financial institutions and pension funds, among others), and they are increasingly horizontal (do not complete the production process, but deal with the activities which are more and more extensive). Regarding the territory, they are undoubtedly mondialistic: they have facilities and offices at all continents, according to the requests and possibilities of the market and price of the workforce. In this way the Marxist theory of the international division of labour gained the completely new sense.

The main advocates of mondialisation are the countries with the long liberal tradition, particularly the USA and Great Britain. Favouring economy

друштвених слојева који су таквом политиком погођени, као и отпор влада које имају некакву врсту социјалистичког предзнака или макар теже да спроводе јаче социјалне мере. Негодовање социјално угрожених се супресира низом софистицираних мера које укључују различите социјалне програме, а не «државу благостања», док се отпор држава и влада савладава економским притиском и, по потреби, војном интервенцијом. Економски притисак води ка пауперизацији државе, претварању јавних добара у тржишна и генерализацији несигурности у погледу радног места. Када друштво («стадо») није задовољно социјалним ефектима, дугорочна еволуција чак и напредних економија у правцу подређивања тржишту схвата се фаталистички, као неизбежност мондијализације.

Мондијализација је јако очита и у домену културе, а њено најјаче оруђе је унификација комуницирања и доминација једног језика – америчке верзије енглеског. Та доминација је видљива не само у области економије и финансија, већ и у домену технике и технологије. Земље које прихвате доминацију енглеског језика су у великој мери привилеговане, а понекад је превођење на енглески једини начин да одређена културна, литерарна и друга баштина добије признање на међународном нивоу.

Мондијализација, наравно, није никакав нови феномен и схватање да је она почела касних седамдесетих година двадесетог века да би била интензивирана након пада Берлинског зида, односно када су о њој почеле расправе је чист мит. Дубља истраживања показују да процеси мондијализације имају дугу историју, да су временом мењали облик, домаћај и брзину, да су их покретале различите силе (империје, светске религије, миграције становништва, технолошке иновације, трговинске компаније) и да су се ширили на различита поља друштвеног живота, од економије и политике, до културе и екологије. Иако развој није следио линеарну путању – смењивали су се периоди интензивнијег повезивања света са повлачењем и затварањем

over the social issues brings profit, but also the opposition by the social strata which are affected by such a policy, as well as the resistance by the governments which have some kind of the socialist denominator or, at least, strive to implement the stronger social measures. The opposition by the socially disadvantaged are suppressed by a range of the sophisticated measures which imply the diverse social programs, but not the "welfare state", while the resistance by the countries and governments is overcome by the economic pressure, and, should the need arise, by the military intervention. The economic pressure leads to the pauperisation of the country, transformation of the public goods into the market ones, and to the generalisation of the uncertainty regarding the workplace. When the society ("flock") is not satisfied with the social effects, the long-term evolution even of the progressive economies towards the submission to the market is viewed in a fatalistic way, as the inevitability of mondialisation.

Mondialisation is clearly visible in the domain of culture as well, and its strongest tool is the unification of communication and domination of one language - American version of the English language. This domination is visible not only in the domain of economy and finance, but in the domain of technique and technology, as well. The countries which accept the domination of the English language are to a great extent privileged, and sometimes the translation into English is the only way in which the certain cultural, literary and other inheritance can gain the international prominence.

Mondialisation, of course, is not a new phenomenon and the view that it started in the late 1970s and got intensified after the fall of the Berlin Wall, i.e. when the discussions about it began, is a pure myth. The deeper researches show that the processes of mondialisation have a long history, that they changed form, scope and pace as time went by, that they were driven by the different forces (empires, world religions, migrations of population, technological innovations, trade companies) and they spread towards the different domains of social life, ranging from economy and politics, to culture and ecology. Although the

у локалне оквире, а неравномерности су се испољавале како у виду просторног ширења мондијализације, тако и у погледу њених учинака и последица – еволуција је уочљива. Засада је крајњи резултат формирање ЕУ: ако се има у виду суштина мондијализације, процеси европске интеграције су управо онакви како их је дефинисао Мануел Кастелс: «Европска интеграција је, истовремено, реакција на процес мондијализације и њен најнапреднији израз».

Мондијализација је мит и с обзиром да на то подаци о трговинским и инвестиционим токовима, као и о кретању радне снаге показују да је ниво економске интеграције света заправо мањи него у доба златног стандарда, а да се истовремено јаз између Севера и Југа продубљује (Hirst & Thompson, 2000). Она је мит и зато што се потцењује моћ националних држава и њихов утицај на међународне економске активности, нарочито када је реч о економски најразвијенијим земљама. Оно што се одвија на позорници света је просторно и садржински ограничена интеграција у оквиру појединих региона света (нпр. у Европи, Азији и северној Америци), који постепено израстају у међусобно супротстављене блокове. Дакле, на делу је нова регионализација, а не глобализација (Hirst & Thompson, 1996). Мондијализација је, међутим, највећи мит због тога што земљину куглу посматра као примитивну географску карту очима ученика из раних разреда основне школе, односно као сајбер свет који нема своје специфичности са просторном одредницом. Проучимо зато колики је значај концепта територијалности управо када је реч о ограничењима са којима се процес мондијализације суочава, које критична географија мора да стави у фокус својих истраживања.

development was not linear - the periods of the more intensive connection of the world alternated with the retreat and closing in the local dimensions, and the irregularities were demonstrated in both the spatial spread of mondialisation, and its results and consequences -the evolution is visible. For the time being, the end result is the establishment of the EU: having in mind the essence of the mondialisation, the European integration processes are exactly the same as it was defined by Manuel Castells: "European integration is, at the same time, the reaction to the process of mondialisation and its most advanced expression".

Mondialisation is a myth since the data on the trade and investment trends, as well as on the movement of the workforce, show that the level of the economic integration of the world is actually smaller than at the time of the gold standard, and that, at the same time, the gap between the North and South is widening (Hirst & Thompson, 2000). It is a myth also because the power of the national states and their influence on the international economic activities are underestimated, particularly when it comes to the world's most advanced economies. The process which is underway at the world stage refers to the spatially and qualitatively limited integration within some world regions (for instance, in Europe, Asia, and North America), which are gradually becoming the mutually antagonistic blocs. Therefore, we are witnessing the new regionalisation, not globalisation (Hirst & Thompson, 1996). Mondialisation is, however, the greatest myth since it views planet Earth as the primitive geographical map, with the eyes of the pupils from the low grades of the primary school, i.e. as the cyber world which does not have its peculiarities with the spatial denominators. Thus, let us examine the importance of the concept of territoriality, exactly when it comes to the limits with which the process of mondialisation is faced up, and which the critical geography is obliged to bring into focus of its researches.

О ПОТРЕБИ ЗА КРИТИЧКОМ
ГЕОГРАФИЈОМ

Упркос слабирм и још несигурним знацима опоравка од финансијске кризе која је букнула 2007–2008. године, у многим земљама економски раст и развој, поред ниских стопа показује изузетну неуравнотеженост, углавном из разлога што нису интегрисани са осталим секторским политикама. Да би се постигао уравнотежен (неки би то назвали „одрживи“) развој, потребно је критички промишљати и анализирати развој са посебним фокусом на интегралношћу и просторним аспектима, јер није потребно доказивати да интензиван развој на једном месту у циљу постисања што виших стопа раста и запослености изазива последице на другим подручјима. Просторне неједнакости најефикасније је анализирати са географског аспекта, по следећим тематским целинама.

Економски раст у оквиру Европске Уније, мерен дохотком по становнику, показује већу просторну неједнакост него исти у САД. Грађани најбогатијег региона у ЕУ су у просеку 35 пута богатији у просеку од оних у најсиромашнијем региону (Puga 2002). Иако су регионалне политике ради смањења неједнакости у оквиру ЕУ у дејству више од 20 година, скорашња криза је урушила све претходне резултате. У том погледу постоји свест да је потребна нова генерација развојних политика, укључујући и „Територијалну визију Европе 2050“. На глобалном нивоу, неједнакости су још више изражене. Најмање милијарду људи је гладно (односно екстремно сиромашно). Чак и оне земље које бележе стопе раста, попут Кине, Мексика, Бразила и Индије дугују позитивне показатеље урбаним центрима у обалним регионима државе, док континентални делови остају слабо развијени, те се неједнакости увећавају. Надаље, уколико економски раст буде „закључан“ у постојећим центрима, због пренасељености и претеране концентрације активности јављаће се повећани екстерни трошкови везани за лош квалитет живљења и загађену животну средину, што ће утицати на економски развој.

ON THE NEED FOR THE CRITICAL
GEOGRAPHY

In spite of the weak and still precarious signs of the recovery from the financial crisis which broke in 2007-2008, in many countries the economic growth and development, along with the low levels, show the considerable disharmony, mainly due to the fact that they are integrated with other sector policies. In order to reach the harmonised (some would call it "sustainable") development, it is needed to critically consider and analyse the development, with the special focus on the integrality and spatial aspects, since it is not needed to prove that the intensive development in one place, aimed at achieving as high levels of growth employment as possible, causes the consequences in other areas. The spatial discrepancies are most effectively analysed from the geographical point of view in the following thematic units.

The economic growth within the European Union, measured by the income per capita, reflects the greater spatial discrepancy in comparison with the USA. The citizens of the richest region in the EU are on average 35 times richer than the citizens of the poorest region (Puga 2002). Although the regional policies aimed at bridging the gaps in the EU have been implemented for more than 20 years, the recent crisis has reduced all the previous results. In this regard there is a sense that the new generation of the development policies is needed, including the "Territorial vision of Europe 2050". At the global level, the gaps are even more striking. At least a billion of people are hungry (i.e. extremely poor). Even in the countries where the considerable levels of growth are reported, such as China, Mexico, Brazil and India, the positive indicators refer to the urban centres in the coastal region of the country, whereas the continental parts remain ill-developed, so the gaps are widening. Furthermore, if the economic growth is to be "locked" in the current centres due to the overpopulation and excessive concentration of activities, the increased external costs regarding the bad standard of living and polluted environment will occur, which will affect the economic development.

Саобраћај остаје предуслов развоја и у економски развијеним и неразвијеним земљама. Доступност унутар ЕУ у директној је корелацији са степеном развијености региона – богатији имају и боље саобраћајно-транспортне везе. Транс-европска мрежа саобраћајница, укључујући аутопутеве и пруге за возове великих брзина, упркос залагањима, најбоље је развијена у најбогатијим подручјима. Чак и кад се у мање развијеним деловима Европе изгради нови коридор, потребно је време да се у непосредној околини оствари значајнија економска активност, да се не спомињу зоне далеко од магистралних путева и пруга (ESPON2, 2010).. Недостатак координације политика изградње саобраћајница и уређења простора доди до претеране концентрације дохотка, услуга и становништва на просторно малим подручјима, што изазива саобраћајне гужве и повећан број несрећа. Сиромашније земље са слабије развијеним планирањем слабо или никако не излазе на крај са проблемом саобраћаја који ни квалитативно ни квантитативно не прати раст урбаних центара. Новије тенденције решавања овог проблема – да се на посао иде јавним саобраћајем, бициклом или пешке – заправо су синтеза старе идеје да се услуге приближе корисницима, што опет доводи до још веће концентрације и загушења.

Ограниченост прехранбених ресурса и енергетских извора и питање њихове територијалности у односу на демографски раст и концентрацију отварају изазов задовољавања нараслих потреба светског становништва. Малтусова теорија стара два века поново је оживљена у периоду 1960–1970. године када су неразвијене и земље у развоју доживљавале прву фазу демографске транзиције (опadaње стопе морталитета), након које није уследила логична друга фаза (опadaње стопе наталитета), иако су неке многољудне земље попут Кине, Индије, или Индонезије преузеле одређене мере принудне редукције у погледу величине породице. Резултат је био значајно повећање светске популације, а страхови су појачани енергетском кризом из 1973/74.

The transport remains the precondition for the development in the developed and undeveloped economies. The availability within the EU is in a direct correlation with the degree of the development of the region - the richer ones also have the better traffic-transport lines. Trans-European network of roads, including the highways and the railways for the fast trains, in spite of the efforts, is most developed in the richest areas. Even when a new corridor is constructed in the less developed parts of Europe the time is needed to materialize a significant economic activity in the immediate vicinity, not to mention the zones far from the highways and railways (ESPON2, 2010). The lack of coordination between the policies of the construction of roads and spatial arrangement leads to the excessive concentration of income, services and population in relatively small areas, which causes the traffic congestions and increases the number of accidents. The poorer countries with the less developed planning with a great difficulty overcomes the problem regarding the transport, which does not follow the growth of the urban centres either quantitatively or qualitatively, or they fail to overcome this problem. The latest trends of the solving of this problem – going to work by using the public transportation, by bicycle or on foot - are actually the synthesis of the old idea that the services should be brought closer to the users, which, at the same time, increases concentration and congestion.

The finiteness of the food resources and energy sources and the issue of their territoriality regarding the population growth and concentration pose a challenge regarding satisfying the growing needs of the world population. Two century-old Malthus' theory was revived in the period 1960-1970, when the undeveloped and developing countries experienced the first phase of the demographic transition (decline in the mortality rate), which was not followed by the logical second phase (decline in the birth rate), although some populous countries such as China, India or Indonesia applied some methods of the compulsive reduction regarding the size of the family. The result was the significant increase of the world population, and the fears

године, након које више никад није било и неће бити јефтине енергије. Футуролози су се, наравно, спорили око сценарија будућности – једнима је она изгледала идилична, а другима катастрофична – покушавајући да своје анализе заснују на екстраполацији постојећих трендова. Економиста Колин Кларк (1971) је тврдио да га уопште не забрињава демографски раст, јер планета располаже огромним ресурсима (углавном испод површине) који су у највећој мери неискоришћени. Он је писао о «плутајућим огромним платформама на сред мора које истовремено искоришћавају подморје и повећавају површине обрадивог земљишта». У истом маниру, вршећи екстраполацију демографских и производних трендова, Херман Кан и Антони Винер (1968), нису предвидели никаква ограничења ни до 2000. године, ни након тога. Насупрот, у отприлике исто време, једна екипа истраживача са Масачусетског института за технологију, пишући извештај за Римски клуб, узвикује «Зауставите раст!». Медоус и његов тим (1972) вршили су такође екстраполацију трендова експоненцијалног раста светске популације, индустријске производње и степена загађености средине и стагнације расположивих ресурса per capita. Користећи поред наведених и варијабле као што су обим инвестиција, вештачки и природни ресурси те кретање капитала, створили су модел могућих политика на глобалном нивоу. Сажето, њихов сценарио је био глобална катастрофа: до 2020. године колапс индустријске производње, до 2040. еколошка катастрофа, а до 2050. године и она демографска. Нису помагале ни варијације типа удвостручивање обрадивог земљишта или укупне производње. Њихове препоруке су биле драстичне: 1) стабилизација светске популације, 2) брзо прилагођавање обима инвестиција на просто обнављање примарног капитала, 3) 75% редукације коришћења природних ресурса и емисије загађивача по јединици производње, 4) реконверзију индустрије у погледу века трајања и сировинске основе и 5) конзервација и обнављање обрадивог земљишта, све познато као модел «нултог раста».

Иако су оба приступа од озбиљних научника

were intensified when the energy crisis broke in 1973/74, after which there has never been and will never be the cheap energy. Futurologists, of course, argued over the scenarios for the future - it seemed idyllic to some, and catastrophic to others - trying to base their analyses on the extrapolation of the current trends. Economist Colin Clark (1971) claimed that he was not worried at all about the population growth, as the planet had huge resources (mainly underwater), which were unused to a great extent. He wrote about the "floating huge platforms in the middle of the sea which at the same time make use of the underwater and increase the areas of the arable land". In the same manner, by extrapolating the demographic and production trends, Herman Kahn and Anthony Weiner (1968) did not predict any limits either until 2000 nor afterwards. By contrast, at almost the same time, one team of the researchers from the Massachusetts Institute of Technology, making the report for the Club of Rome, shouted "Stop the growth!". Meadows and his team (1972) also extrapolated the trends of the exponential growth of the world population, industrial production and degree of the environmental pollution and stagnation of the available resources per capita. Using also the variables such as scope of the investment, artificial and natural resources, as well as the capital flows, they created the model of the possible policies at the global level. Concisely, their scenario was the global catastrophe: until 2020 the collapse of the industrial production, until 2040 ecological catastrophe, and until 2050 also the demographic one would occur. The variations such as the doubling of the arable land or of the total production were of no help. Their recommendations were drastic: 1) stabilisation of the world population, 2) fast adaptation of the scope of investments to the simple regeneration of the primary capital, 3) 75% reduction of the use of natural resources and emission of the pollutants per a unit of production, 4) reconversion of the industry regarding the duration and raw material base and 5) conversion and regeneration of arable land, all of which known as the model of "zero growth".

Although both approaches were criticized

још у оно време критикована као једнострана, превише математичка или економетријска (види Dumont 1973), ипак су, посебно ова потоња, служила као озбиљно упозорење да нешто треба мењати. Такође, иако реченим моделима недостају (нпр. као варијабле) систем друштвених вредности и циљева (који је увек проблематичан), као и тенденције у укупним променама у друштву у погледу односа према природи, политици и новцу, све до социјалних релација, ипак је као главни недостатак наведено то што су оба модела рађена и подаци агрегирани само на светском нивоу, односно што аутори нису узели у обзир неједнаку расподелу богатства, ресурса и становништва, односно њихову територијалну дистрибуцију и издиференцираност, што би дало много веродостојније слике будућности (или како је то Алфред Корзибски 1998. године пластично написао и детаљно разрадио – «једна карта није територија»). Социјалне релације се, на нашу жалост, не развијају у позитивном правцу. Озбиљни аутори помињу термине као што су «сукоб цивилизација» (Huntington S., 1996, Dorray M., 1998), «неизбежни будући конфликти» (Shi Z, 1993), или чак «крај човечанства» (Fukuyama F., 1992). И док аутори из источне Азије потврђују тезу о сукобу цивилизација и посматрају реперкусије са становишта својих земаља, нпр. Кине, Индије и Јапана (тим редом види: Shuxian L., 1993; Elmandjra M., 1990; Sato S., 1997), они из земаља са већинским муслиманским становништвом или са великом имиграцијом муслимана говоре о верским сукобима (Kalin I., 2001, Russet B. et al., 2000, Jouvenel B.R. de, 2007), односно о глобалном сукобу два концепта – цихад културе и Мекдоналдс света (Barber B., 1992). Не базирући се на чињеницу да мондијалисти и данас воле да ствари уопште и заокруже, те да нерадо истичу територијалне разлике и неравноправну дистрибуцију моћи и богатства (заодевајући своју причу обландима о све мањим разликама, дистанцама и «глобалном селу») довољно је илустративно изнети следеће: сматра се да данас око 450 милиона људи гладује, а још

by the serious scientists of the time as the one-sided, excessively mathematical or econometric (see Dumonot 1973), however, they, particularly the latter, served as the serious warning that something should be changed. In addition, the above models lack (for instance, as variables) the system of the social values and aims (which is always problematic), as well as the tendencies in the general changes of the society regarding the relation towards nature, policy and money, up to the social relations, however, as the main lack was stated the fact that both models were established and data were aggregated only at the world level, i.e. the fact that the authors did not take into consideration the uneven distribution of wealth, resources and population, i.e. their territorial distribution and differentiation, which would give much credible pictures of the future (or, as it was plastically wrote and minutely elaborated by Alfred Korzybski in 1998 - "one map is not a territory"). The social relations, unfortunately, do not move in the positive direction. The serious authors mention terms such as "clash of civilisations" (Huntington S., 1996, Dorray M., 1998), "inevitable future conflicts" (Shi Z, 1993), or, even, "the end of mankind" (Fukuyama F., 1992). And while the authors from East Asia confirm the thesis on the clash of civilisations and view the repercussions from the point of view of their countries, such as China, India and Japan (in the following order see: Shuxian L., 1993; Elmandjra M., 1990; Sato S., 1997), those from the countries with the majority Muslim population or with a great Muslim immigration speak about the religious conflicts (Kalin I., 2001, Russet B. et al., 2000, Jouvenel B.R. de, 2007), i.e. about the global conflict of two concepts - jihad culture and McDonald's world (Barber B., 1992). Neglecting the fact that mondialists even today like to generalise and round up things, and that they unwillingly emphasize the territorial differences and uneven distribution of power and wealth (overshadowing their story by the metaphors about the smaller and smaller differences, distances and "global village"), it is necessary to present the following illustration: it is considered that about 450 million people are hungry, and additional 800 million every

800 милиона свакодневно ризикује да добије неку од болести узроковану недовољном и неквалитетном исхраном. Најтеже погођени региони су Африка, Латинска Америка (посебно област Анда) и одређени делови јужне и југоисточне Азије. ФАО је у погледу бројки још ригорознији: ова организације сматрала је да је још 1980. године 2 милијарде људи у свету патило од неухрањености, са физичким и менталним последицама које су познате. Посебно треба разликовати хронични недостатак квалитетне хране који настаје као последица неравномерног размештаја светског богатства од периода глади који могу довести до озбиљних конфликта (Биафра 1968. године, Сахел 1983. године, Судан 1988. године, Источна Африка 1992. године и данас). Наравно, потребно је поменути да несташица хране може бити изазвана и лошим управљањем – примери су Уганда под Иди Амин Дадом и Камбоџа под Црвеним Кмерима. Ратови, по правилу, доводе до инсуфицијентне исхране. Оно што је заиста важно то је да хране има довољно и данас и до 2050. године до када се предвиђа да ће светска популација нарасти до 9 милијарди према проценама УН.

Климатске промене и недостатак пијаће воде изазивају негативне ефекте на глобалном нивоу. Екстремни временски поремећаји и догађаји попут топлотних таласа и суша, интензивних падавина и плављења терена, пораста нивоа мора и интензитета обалне ерозије типично су поље истраживања физичке географије. Рачуна се да ће до половине 21. века око 200 милиона људи у свету бити трајно расељено због подизања нивоа мора, поплава и суша (Brown 2008) – најгоре ће опет проћи најсиромашније земље (трагични су примери градова Хо-Ши Мин у Вијетнаму и Даке у Бангладешу). Једна студија о 136 највећих обалних агломерација у свету показује да ће услед подизања нивоа мора, упркос свим мерама, годишњи губитак (трошак) за санацију износити 60 милијарди долара годишње до 2050. године, уз процену да трошкови у односу на дату процену могу само да расту, јер ће истовремено тих 136 агломерација

day risks to get some of the diseases caused by the insufficient and poor-quality nutrition. The most affected regions are Africa, Latin America (particularly the Andes area) and some parts of South and Southeast Asia. The FAO is more rigid when it comes to figures: this organization thought that as early as in 1980 2 billion people in the world suffered from malnutrition, with the familiar physical and mental consequences. It is needed to make a difference between the chronic lack of quality food which occurs as a result of the uneven distribution of world wealth and the periods of hunger which can lead to the serious conflicts (Biafra 1968, Sahel 1983, Sudan 1988, East Africa 1992 and nowadays). Of course, it should be mentioned that the lack of food can be also caused by the bad governance - for instance, Uganda under Idi Amin Dada and Cambodia under the Khmer Rouge. Wars, as a rule, lead to the insufficient food. What is really important is the fact that there is sufficient food today and that there will be sufficient food until 2050, when it is predicted that the world population will reach 9 billion, based on the predictions by the UN.

The climate change and lack of drinking water cause negative effects at the global level. The extreme weather disturbances and events such as heat waves and droughts, intensive precipitation and flooding of the terrains, growth of the sea level and intensity of the coastal erosion are typical domain of research of physical geography. It is estimated that by the mid-21 century about 200 million of people in the world will be permanently displaced owing to the rise of the sea level, floods and droughts (Brown 2008) - the most affected again will be the poor countries (there are tragical examples of the cities Ho Chi Minh in Vietnam and Dhaka in Bangladesh). One study about 136 biggest coastal agglomerations shows that due to the rise of the sea level, in spite of all measures that were applied, the annual loss (cost) for the sanitation will be 60 million dollars per year up to 2050, with the estimation that the costs can exceed the anticipation, since at same time these 136 agglomerations will accumulate about 25% of the total growth of world population (Hallegatte et al 2013). Based on the similar scheme, from 500

акумулирати око 25% укупног раста светске популације (Hallegatte et al 2013). По сличном обрасцу, од око 500 милиона људи који су 2000. године патили од хроничног недостатка воде, до 2050. Доћи ће се до бројке од 4 милијарде! Истраживања Светске Банке показују да ће до исте године две од сваке три земље осетити потресе услед недовољне количине воде (за све врсте потреба). Предвиђа се да ће се у наредних 25 година становништво уз ток Нила са садашњих 160 милиона удвостручити, са опасним последицама. Ни развијене земље нису имуне на проблем снабдевања водом – Велика Британија већ неко време увози велике количине воде из других земаља, и то како пијаће, тако и техничке (Black and King 2004).

Енергија између модела обновљивости и ефекта стаклене баште – све оптимистичке пројекције и модели у погледу производње енергије и њене релативно ниске цене пале су у воду након нафтне кризе 1973/1974. године. Бесповратни пораст цене нафте узроковао је не само нафтну кризу (тзв. „петролејски шок“), већ и потребу да се производња енергије и светска привреда у целини адаптирају на могуће и/или сталне несташице. Прилагођавања о којима говоримо су била како технолошка (смањење губитака у преносу, иновације у погледу смањења потрошње струје по апарату, градња капацитета за алтернативне видове енергије), тако и економска и политичка. Данас су светске потребе за енергијом на годишњем нивоу еквивалентне маси од 9 милијарди тона нафте плус једна милијарда тона биомасе. Да ствар буде још озбиљнија ове потребе стално расту, по годишњој стопи од 1,5 % у последњих 25 година. Очекује се да ће већ 2020. године за снабдевање света бити потребно 12 милијарди тона петролеја односно биомасе, односно 15 милијарди тона до 2050. године (Bacher, 2000). Потрошња енергичне енергије је, међутим, неравномерно распоређена по земљама, чак и међу оним богатим. Тако један становник САД или Канаде троши у просеку еквивалент од 8 тона годишње, један Француз два пута мање, а један Португалац чак 6 пута мање. Највише троши један становник Бахреина – око 10

million people who suffered from the chronic lack of water in 2000, the number will amount to 4 billion in 2050! The researches by the World Bank show that until the same year two out of every three countries will feel the disturbances due to the insufficient quantity of water (for all kinds of needs). It is anticipated that in the next 25 years the population by the River Nile will double, from the current 160 million, with dangerous consequences. Neither the developed countries are resistant to the problem regarding the water supply - Great Britain for quite some time now imports great quantities of water from other countries, both drinking and technical (Black and King, 2004).

Energy between the model of renewability and the glass house effect - all optimistic forecasts and models regarding the energy production and relatively low price of it went down the drain following the Oil crisis in 1973/1974. The irreversible growth of the oil price caused not only the oil crisis (so-called "petroleum shock"), but also the need to adapt the energy production and world economy in general to the possible and/or permanent shortages. The adaptations we are talking about were both technological (reduction of the losses in the transmission, innovations regarding the reduction of the consumption of electricity per an electric meter, construction of capacities for alternative types of energy), and economic and political. Today the world's annual needs for the energy are equal to 9 billion tons of oil plus one billion ton of biomass. To make things worse, these needs have constantly risen, by annual rate 1.5 % over the last 25 years. It is anticipated that as early as in 2020 in order to supply the world 12 billion tons of petroleum, i.e. of biomass, and 15 billion tons up to 2050 (Bacher, 2000) will be needed. The consumption of electricity is, however, unevenly distributed among countries, even among the rich ones. For example, the average annual consumption in the USA or Canada per capita is 8 tons, while in France it is twofold less, and in Portugal even sixfold less. The greatest consumption per capita is in Bahrain - about 10 tons. On the other hand, majority of the undeveloped countries spend less than 100 kg per capita, whereas the poorest countries in the world

тона. Са друге стране, већина неразвијених земаља троши мање од 100 kg по становнику, док најсиромашније земље света – Бангладеш, Афганистан, Хаити, Лаос, Непал – троше и мање од 50 kg.

Познато је да је производња нафте и природног гаса регионално концентрисана (нпр. земље ОПЕК-а), али је од ове чињенице значајније да и тако неравномерно распоређене резерве и производни капацитети полако пресушују. У погледу структуре потрошње, гас се све више користи у односу на нафту која ће потпуно нестати као расположив ресурс до 2040. године (процене директора Shell-а и British Petroleum-а). Отуда се решење све више тражи у оквиру изградње нових нуклеарних капацитета (што себи могу да приуште само богате земље, уз велики ризик од хаварије попут чернобилске) или обновљивих извора енергије, чија је експлоатација такође веома скупа (па неће бити доступна већини неразвијених земаља у наредних 30 година) и релативно неефикасна – нпр. уз сва улагања удео алтернативних извора у укупној производњи електричне енергије ни у једном тренутку није премашио 5% (Merlin, 2002). На тај начин ће већ изражене територијалне неравномерности у погледу производње и потрошње енергије постати још уочљивије.

Социјална правичност се увек тумачила као тежња за једнаким шансама, а са просторног аспекта са једнаком доступношћу добрима. Регионалне неједнакости су присутне унутар развијених земаља и заједница попут ЕУ, а посебно када се сагледава свет у целини. Разлике постају све веће, социјалне тензије и протести све израженији и присутнији, чак и областима које су до пре четврт века сматране као релативно стабилне. Поред старих шема неразвијености попут односа градских и сеоских подручја, или односа Север–Југ, све се више унутар градова (који су носиоци глобалног економског раста) јављају праве побуне становништва из социјално девастираних и периферних четврти, услед смањења социјалних давања, неадекватних политика ревитализације па све до расне дискриминације

-Bangladesh, Afghanistan, Haiti, Laos, Nepal - spend less than 50 kg.

It is known that the production of oil and gas is regionally concentrated (for instance, OPEC countries), but even more important is the fact that we are slowly running out of the unevenly distributed reserves and production capacities. Regarding the structure of production, gas is increasingly used in comparison with oil, which will completely disappear as an available resource until 2040 (anticipations by the directors of Shell and British Petroleum). Thus, there is the increasing search for the solution which refers to the construction of new nuclear facilities (which can be afforded only by rich countries, with a great risk of the explosions such as was the case in Chernobyl), or to the renewable energy sources, the exploitation of which is also very expensive (so it will not be available to the majority of the undeveloped countries in the next 30 years) and relatively inefficient - for instance, inside of all investments, the ratio of the alternative sources in the total production of electricity did not exceed 5% at any moment (Merlin P., 2002). In this way, the territorial imbalances regarding the production and energy consumption, which have been already expressed, will become more striking.

The social justice has been always interpreted as the aspiration for equal chances, and from the spatial point of view, as the equal availability of the goods. The regional imparities are present within developed countries and communities such as the EU, and particularly when the world in general is viewed. The differences become increasingly greater, social tensions and protests more visible and frequent, even in the areas which twenty-five years were considered to be relatively stable. Along with the old schemes of underdevelopment, such as the relations between the urban and rural area, or the relation North-South, more and more frequently within the cities (which are the engines of the global economic growth), the real rebellions of the population from the socially devastated and peripheral quarters take place, due to reduction of social benefits, inadequate policies of revitalisation, and the racial discrimination (Soja 2010). Almost fifty years after the publishing of the book the

(Soja, 2010). Од Лефеврове књиге о праву на град из 1968. Године, инспирисаној револтима париске младежи и сиротиње, након скоро 50 година дошло се до отворених сукоба у Лондону, Паризу (готово континуираних), у САД ове године, окупирања градских тргова у Шпанији 2011. године, у Грчкој 2012, а 2013. из истих разлога Истанбул је био паралисан скоро 2 месеца. Није тешко закључити да ће, обзиром на пораст укупне неједнакости, и она са просторним обележјима попримити још озбиљније размере у будућности.

МОНДИЈАЛИЗАЦИЈА И ПРОСТОРНО ПЛАНИРАЊЕ

Просторно планирање има данас нову логику. Од 1990. године до краја миленијума, у великом броју земаља извршене су различите иновације законодавства, административних процедура и институционалних аранжмана у домену просторног или територијалног развоја, ради постизања боље хоризонталне и вертикалне координације. Наведени тренд ревизије система планирања је делимично одраз утицаја тзв. глобализације и одрживог развоја на творевине и процесе који су у претходном периоду разматрани само са становишта домаћег (унутрашњег) значаја. За разлику од трговинске или пољопривредне политике, постоји јак притисак на националне владе од стране међународних организација и унија у погледу прилагођавања политике просторног развоја. Фирме, инвеститори и грађанство ширењем глобалних перцепција и перспектива све више вреднују квалитет простора и, што је још важније, крећу се од једне локације до друге. Из тог разлога поуке искустава различитих земаља су посебно корисне приликом реформе правног и институционалног оквира и државне управе свуда, па и у нашој земљи. Сагласно реченом, владе су у обавези да пореде постојеће оквире политике просторног развоја са иновацијама у окружењу и да их по потреби адаптирају, наравно у свом националном контексту.

Right to the City, by Lefebvre in 1968, inspired by the rebellion of the Parisian youth and poor, the open conflicts took place in London, Paris (almost continuously), in the USA this year, occupations of the city squares in Spain 2011, in Greece 2012, and in 2013, due to the same reasons, Istanbul was paralysed for almost 2 months. It is not difficult to conclude that, given the increase of the total imparity, the one with the spatial characteristics will acquire much serious dimensions in the future.

MONDIALISATION AND SPATIAL PLANNING

The spatial planning is based on a new logic today. From 1990 to the end of millennium in numerous countries the legislation, administrative procedures and institutional arrangements in the domain of the spatial or territorial development, aimed at achieving better horizontal and vertical coordination, were innovated in a different way. The above trend of the revision of planning system is partially the reflection of the influence of so-called globalisation and sustainable development on the creations and processes which had been previously elaborated only concerning the domestic (internal) importance. In contrast to the trade or agricultural policy, there is a strong pressure on the national governments by the international organisations and unions regarding the adaptation of the policy of spatial development. Companies, investors and citizens, as a result of the spread of the global perceptions and perceptives increasingly value the quality of space, and, what is more important, move from one location to another. For this reason, the lessons learnt from the experiences of different countries are particularly useful during the reform of the legal and institutional framework and public administration everywhere, including our country. Therefore, the governments are obliged to compare the current frameworks of the spatial planning policy with the innovations in the environment, and to adapt them, when the need arises, of course, in its national context.

Традиционално, тежиште планова било је на промоцији алокације пројеката и тема везаних за коришћење земљишта са ригидном структуром која је била инкомпатибилна са динамичком природом модерног економског и социјалног живота. Кохерентним планом се сматрао онај који пружа стабилност у погледу режима коришћења земљишта. „Шта где иде?“ је још увек важна доктрина, али су се критеријуми њене успешности променили у смислу да сада рефлектују мултисекторску и динамичку природу стратегија заснованих на визијама о томе какву територију грађани желе у будућности.

Растућа интеграција тржишта роба и услуга као и тржишта производних фактора (капитал, радна снага, технологија и информације) као последица мондијализације у ствари значи да појединци и фирме имају много већу слободу избора локације него икада раније. Са померањем тежишта са „тврде“ на „меку“ инфраструктуру, територијални утицај секторских политика инвестиција, квалитет дизајна и управљања пројектима и партнерства између јавног и приватног сектора постају све значајнији. Све мобилнији капитал захтева специфичне квалитете територија за инвестирање – мултинационалне корпорације пореде квалитете места за локацију пословних функција у глобалном смислу, посебно инсистирајући на дугорочним предностима са спремношћу да се инвестира у животну средину, компетентност радне снаге и изградњу локалних капацитета. Економски актери на локалном нивоу изнова позиционирају свој производ у стално мењајућем пејзажу глобалне економије. У тим процесима нека су места успешнија од других, чиме се ствара нова неравнотежа у просторном развоју, са социјалним и другим проблемима који се потом морају решавати у политичкој сфери. У глобалној економији, не само фирме, већ и територије све више бивају у ситуацији да воде тржишну утакмицу међу собом. Надаље, територије отворене ка глобалној економији заправо оживљавају идеју о територијама које се стално прилагођавају спољним тржишним

Traditionally, the plans were focused on the promotion of the allocation of projects and topics regarding the use of land with the rigid structure, which was incompatible with the dynamic nature of modern economic and social life. The coherent plan was considered to be the one which provides stability regarding the regime of land use. "What goes where?" is still an important doctrine, but the criteria for its efficiency have changed, since they now reflect multi-sector and dynamic nature of strategies based on the vision on what kind a territory the citizens want in the future.

The growing integration of the market of goods and services, as well as of the market of the factors of production (capital, workforce, technology and information), as a result of mondialisation, actually means that the individuals and companies have a much greater liberty to select the location than it has ever been the case. Owing to the shift from the "hard" to the "soft" infrastructure, the territorial impact of the sector policies of investment, quality of design and project management, as well as the partnerships between the public and private sectors become increasingly significant.

The increasingly mobile capital requires the peculiar qualities of territories for investments - multinational corporations compare the qualities of places for the location of business functions in the global sense of the word, particularly insisting on the long-term advantages with the readiness to invest in the environment, competence of workforce and establishment of local capacities. The economic actors at the local level again and again position their product in the ever-changing landscape of the global economy. In these processes some places are more successful than other ones, which creates the new imbalance in the spatial development, with the social and other problems which have to be subsequently solved in the political domain.

In the global economy, not only forms, but territories as well, are more frequently forced to participate in the market competition. Furthermore, the territories open for the global economy actually revive the idea about the territories which constantly adapt to the external market forces and

силама и ефектима, уместо старе идеје о територијама са фиксираним физичким структурама (Batty 2013).

Проблем и изазов у том смислу, треба тражити у формулисању и развоју политика које ће помоћи територијама да на одговарајући начин „реагују“ на динамичку и непредвидљиву природу савремених социјалних, економских и технолошких промена, укључујући:

- Промене у природи посла (скраћено радно време, самозапошљавање, померање старосне границе за одлазак у пензију);

- Демографске промене (све више једночланих домаћинстава, старење популације, нивои и структуре миграције);

- Технолошке иновације (утицај нових комуникацијских технологија на структуру насеља);

- Промене у вредносном систему (транзиција ка тзв. постиндустријским вредностима, са посебним нагласком на аспекте заштите животне средине и све наглашеније учешће грађанства у јавном животу).

Заправо, са повећањем приступачности глобалним медијима и интернету применом нових технологија, људи данас могу живети истовремено на локалном и глобалном културном нивоу, што има утицаја и на њихова очекивања и стил живота. Захваљујући инвестицијама у физичку инфраструктуру, становништво је више мобилно, гледајући дневно, недељно, годишње или чак генерацијски. Тиме је повећана и могућност поређења квалитета различитих места у погледу услова за живот и рад. Резултат оваквих процеса неједнаког просторног развоја је загушење и загађење атрактивних зона са једне, и рурална изолација или урбане зоне високе тензије (без обзира колико град био успешан у целини), са друге стране. Релације у области животне средине такође повезују глобалне климатолошке и хидролошке промене са локалним екосистемима. Активности фирми или домаћинстава су исто тако везане за ове системе кроз начин коришћења ресурса и начин одлагања отпада (Healey, 2001).

Набројани фактори отежавају одређивање

effects, instead of the old idea about the territories with the fixed physical structures (Batty 2013).

The problem and challenge, thus, should refer to formulating and developing of the policies which will help the territories to adequately "react" to the dynamic and unforeseeable nature of the contemporary social, economic and technological changes, including the following ones:

- Changes in the nature of work (part-time jobs, self-employment, shift in retirement age);

- Demographic changes (the growing number of one-member households, aging of population, levels and structures of migration);

- Technological innovations (influence of new communication technologies on the settlement structure);

- Changes in the value system (transition towards the so-called post-industrial values, with a special emphasis on the aspects of the environmental protection and increasing participation of citizens in public life).

Actually, owing to the greater availability of global media and Internet by the application of the new technologies, people nowadays can live simultaneously at the local and global cultural level, which affects their expectations and life style. Thanks to the investments in the physical infrastructure, population is increasingly mobile, on a daily, weekly, annually, or, even, generational basis. In this way the possibility for the comparison of the quality of different places, regarding the living and working conditions, is greater. The result of such processes of uneven spatial development is congestion and pollution of the attractive zone, on the one hand, and rural isolation or urban zones of high tensions (regardless of the general success of the city), on the other hand.

Relations in the domain of the environment also connect the global climate and hydrological changes with the local ecosystems. The activities of the companies and households are also connected to these systems by the way of using resources and waste disposal (Healey, 2001).

The above factors aggravate the determination of the type of development location, nature of the public services and available resources which

типа развојне локације, природу јавних сервиса и расположивих ресурса које треба обезбедити посебно на нивоу државе. Просторно планирање на тај начин функционише у контексту несигурности. Као резултат, планови морају да узму у обзир све шири спектар варијабли. У контексту несигурности планирање треба да креира опције за будућност (конзистентне са принципом реверзибилности) да би грађани боље прилагодили простор у коме живе новим потребама, проблемима и могућностима, не изузимајући промене које се догађају у економској сфери. Стога планови морају бити чешће подвргнути ревизији и промени, а поједина планска решења треба у смислу њихове имплементације, свесно одложити за период када ће несигурност бити мања.

Поред тога, промене у вредносном систему учиниле су да захтеви за равнотежом између потреба за економским развојем и заштитом животне средине, представљају срж политичке дебате у великом броју земаља. Заштита периферних зона великих градова, углавном зависи од административне надлежности за примену планских мера. Решење се углавном тражи у селективној и флексибилној политици просторног развоја, јер нити је свака зелена површина на рубу града угрожена развојним процесима, нити је баш сваки пејсаж толико вредан и атрактиван да га треба штитити. Поента је, наравно, да ће политика коришћења земљишта у урбаним подручјима имати великог утицаја не само на границу просторног развоја градова, него и на рурални развој и коришћење земљишта за пољопривреду, што у просторном планирању и није нека новина.

Такође, процеси глобализације и регионализације изван националних граница чине просторно планирање које је усмерено само на „унутрашње“ развојне проблеме, анахроним. У све већој мери се тражи да оно има тзв. глобалну перспективу. Сматра се да је најважнија последица глобализације регионална подела рада на новој основи, са последицама на локално и национално тржиште рада. Регионална концентрација производње и

should be provided, particularly at the state level. The spatial planning thereby functions in the context of uncertainty. As a result, the plans should take into account the increasing scale of variables. In the context of uncertainty, planning should create the options for the future (consistent with the reversibility principle) so that the citizens will be able to better adapt the space they live in to the new needs, problems and possibilities, taking into account the changes that occur in the economic domain. Therefore, the plans should be more frequently subject to the revision and alternation, and the implementation of some planning solutions should be intentionally delayed for the period when the uncertainty will be less.

In addition, due to the the changes in the value system, the requirements regarding the harmony between the needs for the economic growth and environmental protection became the essence of the political debate in numerous countries. The protection of the peripheral zones of great cities mainly depends on the administrative jurisdiction for the application of the planning measures. The solution mainly refers to the selective and flexible spatial development policy, since neither each green area at the edge of the city is endangered by the development processes, nor each landscape is so valuable and attractive that it needs to be protected. The point is, of course, that the policy of land use in the urban areas will have a great influence not only on the scope of the spatial development of cities, but on the rural development and use of land for agriculture, as well, which is nothing new in the spatial planning.

Also, the processes of globalisation and regionalisation out of the national borders makes the spatial planning which is directed only towards the "internal" development problems, anachronous. The so-called global perspective of it is increasingly required. It is considered that the most significant consequence of the globalisation is the regional division of labour, based on the new premise, with the consequences on the local and national labour market. The regional concentration of production and population causes the reduction of the potential in the zones which stagnate when it comes to development, so it is needed

становништва изазива опадање потенцијала у зонама које развојно стагнирају, те је потребно на националном нивоу ускладити потребну конкуренцију на међународном тржишту са праведније дистрибуираном концентрацијом знања и производних потенцијала.

Са друге стране, планирање које је било готово искључиво у рукама јавних институција и служби, данас све више постаје легитиман предмет интересовања приватног сектора (грађана, пословних асоцијација, невладиних организација итд.), што изазива све више расправа у неким земљама. Приватни сектор се све више укључује у нпр. планирање и имплементацију инфраструктурних планова и пројеката, оних истих који су били готово искључиво у надлежности јавног сектора. Стога просторно планирање мора да, поред осталог, обезбеди услове који ће од стране потенцијалних домаћих и страних инвеститора бити оцењени као једна врста гаранције.

У свему, четири основна стратешка циља просторног планирања ће бити најважнија у наредном периоду:

- Прво, просторно планирање има за циљ да коригује постојеће просторне или регионалне диспаритете унутар држава. Овај циљ је посебно експлицитно наглашен у земљама са изразитом концентрацијом економских активности или са великим неразвијеним подручјима. Ове земље усмеравају своје напоре у решавању загушења и осталих социјалних, економских и еколошких проблема у метрополитенским подручјима, као и антиципацији одређених развојних различитости.

- Друго, просторно планирање је све више окупирано циљем достизања одрживог развоја. Неке земље су већ инкорпорирале овај циљ у своје системе просторног планирања. У многим земљама национални оквир за планирање и коришћење земљишта се реализује кроз договор са регионима, посебно у погледу великих пољопривредних поседа и зона културног пејзажа, недирнуте природе, планинских зона и зона око великих речних система, те приобалних зона.

- Треће, просторно планирање је средство

at the national level to harmonise the necessary competition at the international market with the more just distributed concentration of knowledge and production potentials.

On the other hand, the planning which used to be almost exclusive responsibility of the public institutions and services nowadays increasingly becomes the legitimate topic of interest of the private sector (citizens, business associations, non-governmental organisations, etc.), which provokes more and more discussions in some countries. The private sector is increasingly active in the activities such as planning and implementation of infrastructure plans and projects, the same ones which used to be almost the sole responsibility of the public sector. Therefore, the spatial planning is obliged, among other things, to provide the conditions which will be estimated as a guarantee by the domestic and foreign investors.

In general, four basic strategic aims of spatial planning will be most significant in the following period:

- First, the spatial planning is aimed at the correction of the current spatial or regional disparities within the states. This aim is particularly explicitly emphasized in the countries with the high concentration of the economic activities or with the great undeveloped areas. These countries directed their aims towards settling the congestion and other social, economic and ecological problems in the metropolitan areas, as well as towards the anticipation of certain differences in the development.

- Second, the spatial planning is increasingly occupied with the aim of achieving the sustainable development. Some countries have already incorporated this aim in their systems of spatial planning. In many countries the national framework for planning and land use is implemented through the agreement with the regions, particularly when it comes to the big agricultural plots and zones of the cultural landscapes, intact nature, mountain zones and zones around the great river systems, as well as the riparian zones.

- Third, the spatial planning is the instrument of the coordination of different sector policies aimed at achieving the common goals of the

координације различитих секторских политика у циљу постизања заједничких циљева просторног развоја. Мобилизација свих ресурса везаних за будућност територије око заједничке „визије“ је кључна за интегрисање политика и њихову ефективност. Овакве визије такође помажу да планови не буду „списак жеља или попис потреба“, већ омогућавају да сваки пројекат или политика, ма како секторски били постављени, ипак буду део шире развојне слике.

- Четврто и последње, просторно планирање се схвата као механизам координације и интеракције који омогућаје субнационалној управи да обликује сопствену политику просторног развоја сагласно са националном или чак интернационалном политиком и циљевима, те да олакша регионалну и локалну адаптацију на националну политику.

Речени постулати увелико обликују теорију и праксу планирања на светском нивоу и, на први поглед, идеално се слажу са мондијалистичким концептом уређења света. Но, јавиле су се и сумње. Антиглобализам као покрет и начин мишљења располаже читавим низом аргумената, на једном општем нивоу. Ти су аргументи економске, социјалне, културолошке или друге природе и делимично су приказани у претходним поглављима. Заједница просторних планера је на свим континентима дала своје прилоге за расправу и своје аргументе. Они се могу подвести под неколико тачака:

- Планирање са интернационалним предзнаком, изузев декларативно, у пракси није дало нарочите резултате. Готово свуда традиционални системи прилагођени територијалним специфичностима тешко апсорбују мондијалистичке принципе решавања проблема у простору, као што се немогућим подухватом сматра и одумирање улоге државе у домену планирања на рачун неког вишег/већег територијалног ентитета. Дobar пример је сумрак политичког и професионалног кредибилитета Стратегије просторног развоја ЕУ (тзв. ESDP) као најважнијег примера реализације новог концепта (детално види

spatial planning. The mobilisation of all resources regarding the future of territory round the common "vision" is key for the integration of policies and their efficiency. These visions also help to prevent the plans from becoming the "list of wishes or the inventory of needs", but enable that every project or policy, no matter how sector-oriented they are, become the part of the wider development picture.

- Fourth and the last one, spatial planning is considered to be the mechanism of coordination and interaction which enable the sub-national administration to shape its own policy of spatial planning in the harmony with the national one, or, even, with the international policy and aims, as well as to simplify the regional and local adaptation to the national policy.

The above postulates to a great extent shape the theory and practice of planning at the world level, and is, at first glance, ideally matched with the mondialism concept of the arrangement of the world. However, the doubts occurred. Anti-globalism as a movement and way of thought has a whole range of arguments, at a general level. These arguments are of the economic, social, culturological or other nature and are partially stated in the previous chapters. The community of spatial planners at all continents gave their suggestions for the discussion and their arguments, which can be summed up in a few points:

- Planning with the international denominator, apart from declaratively speaking, did not give any significant result in practice. Almost everywhere the traditional systems which are adapted to the territorial peculiarities have difficulty in absorbing the mondialism principles of solving the problems in the space, as well as the withering away of the state in the domain of planning in favour of some higher/greater territorial entity is considered to be the mission impossible. The good example is the twilight of the political and professional credibility of the European Spatial Development Perceptive (so-called ESDP), as the most important illustration of the implementation of a new concept (in a great detail see: Đorđević D., Dabović T., 2005);

- The differences and imparities are being aggravated, instead of being to some extent

Ђорђевић Д., Дабовић Т., 2005);

- Разлике и неједнакости се поштравају, уместо да су применом мондијалистичких принципа донекле ублажене. На глобалном нивоу све су веће разлике између развијених и неразвијених земаља, док су на регионалном нивоу све израженији конфликти оса, коридора и центара развоја у односу на периферне делове територије;

- Покушаји да се уједначи/униформише пракса планирања су потпуно неуспели услед евидентних специфичности и традиције сваке територије. Покушај усвајања заједничке терминологије доживео је исту врсту фијаска, јер је она крајње уопштена, неразумљива, мења се из дана у дан услед политичког притиска, резултат је консензуса а не науке, у чему опет предњачи ЕУ која за сваки нови термин изда подебелу књигу у којој бирократе објашњавају професионалцима шта под новим термином подразумевају. Чак је и термин попут одрживог развоја (који је стекао легитимитет) у употреби у различитим државама као трајни развој, континуирани развој, ограничени развој и сл.;

- Доминација неолибералног концепта промоције тржишних меха-низма дезавуише озбиљне покушаје контроле и усмеравања развојних процеса у простору, што је суштина просторног планирања, али и суштина власти и државе (Miraftab F., 2004b). Пресликавати систем управљања Мајкрософта на систем управљања државом је апсурдно, као што је подједнако апсурдно да мастер план приватног холдинга постане званични плански документ. Капитал се лако пресели, радна снага нешто теже, али проблем у простору остаје локализован, а овај потоњи треба да разреши планер. Сигурно му је од велике помоћи синтагма «мисли глобално – делуј локално»!; Ресурса и слободног простора је све мање. Са неолибералним приступом сигурно га неће бити више; отуда су глобални рецепти без стварног значења од мале помоћи у свакодневној пракси;

- Новији теоријско-методолошки модели попут јачања партиципације у планирању (тзв. партиципативни модел, комуникативно планирање) су од све веће и озбиљније

mitigated by the application of the mondialism principles. At the global level there are growing differences between the developed and undeveloped countries, whereas at the regional level there are increasing conflicts of the axis, corridors and centres of development regarding the peripheral territories;

- The efforts to harmonise/ uniform the planning practice have failed completely, due to the evident peculiarities and tradition of each territory. The effort to establish the common terminology was equally fruitless, since it is utterly generalised, incomprehensible, subject to everyday alternations due to the political pressure, the result of the consensus, not of the science, in which the EU is again dominant, since it publishes for every new term the voluminous book in which the bureaucrats explain to the professionalists what the new term implies. Even the term such as the sustainable development (which gained legitimacy) is used in different countries as the permanent development, continuous development, limited development, etc;

- The domination of neoliberal concept of promotion of market mechanisms negate the serious efforts to control and direct the development processes in space, which is the essence of the spatial planning, but also the essence of authority and state (Miraftab F., 2004b). It is absurd to duplicate the Microsoft management system onto the system of state management, as it is equally absurd to adopt the master plan of the private holding as the official planning document. It is easy to transfer the capital, somewhat harder to transfer the workforce, but the problem in the space remains localized, and the latter should be solved by a planner. The phrase "think globally - act locally"! must be of a great help to him! There are less and less resources and free space. Certainly, the neoliberal approach will not improve the situation. Therefore, the global recipes are without the real importance and of a little help in everyday practice;

- The recent theoretical-methodological models such as strengthening of participation in planning (so-called participative model, communicative planning) are marked by the

групе аутора означени као Тројански коњ неолибералиста у области планирања (види: Mohan G. & Stokke K. 2000; Cooke B., Kothari U., eds. 2002; MirafTAB F. 2004a; DeFilippis J., 2004). Када си немоћан да решиш стварни проблем, заклони се иза мишљења грађана (који о суштини проблема мало знају!).

Сумарно, просторно планирање као дисциплина још увек није пронашло рецепт свога деловања. Ако преживи неолиберализам и мондијализам, вероватно ће морати да се врати делу својих корена да би било иоле успешно, а најважнији део тих корена је управо територија, односно њени атрибути и специфичности. Није тешко сложити се са констатацијом да прво треба мислити просторно, па потом и деловати просторно. У националном контексту, понегде где су сређени државни системи, довољно је постојање државних просторних стратегија и планова (као у Немачкој или Холандији). У многим другим земљама, укључујући ту све балканске државе, због различитих историјских, културних, политичких и институционалних разлога национални план или стратегија нису довољни. Стога, било да се ради о просторном, урбанистичком или планирању предела, доносиоцима одлука стално треба предочавати да ефикасно планирање *умањује трошкове, повећава ефективност и смањује конфликте, чува животну средину и промовише развој на правом месту*. Мислити просторно значи појачавати просторну интелигенцију, а то се одувек радило помоћу карата. То је и предност географије и планирања у односу на друге развојне стратегије, а са масовном употребом ГИС-а процес картирања је постао и јефтинији и ефективнији. Национални планови и стратегије треба да постоје, али би било боље да се изводи из њих доставе у политичке арене у облику *карата просторне политике*. Премало је карата у оптицају у односу на уговоре, законе, уставе, амандмане и сл., а о њиховој предности у смислу експлицитности садржаја није потребно додатно доказивање (сетимо се само Плаве банане или европског пентагона). Ако се карте буду испоручивале у облику отворених платформи, омогућиле

increasing group of authors as the Trojan horse of neoliberalists in the domain of planning (see: Mohan G. & Stokke K. 2000; Cooke B., Kothari U., eds. 2002; MirafTAB F. 2004a; DeFilippis J., 2004). When you are unable to solve the real problem, hide behind the opinion of the citizens (who know little about the essence of problem!).

To sum up, the spatial planning has not found the recipe for its acting yet. If the neoliberalism and mondialism survive, it probably will have to go back to some of its root in order to be somewhat successful, and the most important part of these roots is exactly the territory, i.e. its characteristics and peculiarities. It is not difficult to agree with the claim that it is needed to first think spatially, and, subsequently, to act spatially, as well. In the national context, in some places where the state systems are well-arranged, the existence of only state spatial strategies and plans are sufficient (such as in Germany or Holland). In many other countries, including all Balkan states, due to the different historical, cultural, political and institutional reasons, the national plan or strategy is not enough. Therefore, whether it refers to the spatial, urban or landscape planning, it should be always present to the decision-makers that the efficient planning *reduces the costs, increases the efficiency and mitigates conflicts, protects the environment and promotes the development in the right place*. Thinking spatially implies the improvement of the spatial intelligence, and it has always been done by means of maps. It is also the advantage of geography and planning over other development strategies, and with the mass use of GIS the mapping process became both cheaper and more efficient. The national plans and strategies should exist, but it would be better to deliver the abstracts from them to the political arenas, **as the maps of the spatial policy**. The number of the maps in circulation is too little in comparison with the contracts, laws, constitutions, amendments, etc, and it is not needed to additionally prove their advantage, regarding the explicitness of the content (let us just remember Blue Banana or European Pentagon). If the maps are delivered as the open platforms, they would enable the users of the social media to create their own maps by

би да преко друштвених мрежа корисници уз помоћ датих лејера сами креирају своје карте, а инвеститорима и стручњацима да им унапреде функционалност додатним апликацијама и појавама. Не треба гајити илузију да ће картирање само по себи бити довољно, али ће у данашњој крајње површној атмосфери представљати и освежење и корак напред, пошто уназад више и није могуће ићи.

the help of the available layers, and the investors and experts to improve their functionality by the additional applications and phenomena. We should not cherish the illusion that mapping only is sufficient, but in the current utterly superficial atmosphere it will serve as the refreshment and a step forward, since it not possible to go backwards anymore.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES:

- Bacher, P. (2000). *Quelle energie pour demain?* Paris: Nucleon.
- Batty, M. (2013). *The New Science of Cities*. Cambridge: MIT Press.
- Barber, B., R. (1992). Jihad vs. McWorld. Mondialisation, tribalisme et democratie. *Futuribles N. 170*, 3–19
- Black, M., King, J. (2004). *The Atlas of Water*. London: Eartscan Books.
- Brown, O. (2008). *Migration and Climate Change*. Geneva: International Organization for Migration.
- Castells, M. (1977). *The Urban Question: A Marxist Approach*. London: Edward Arnold
- Clark, C. (1971). *Abondance et famine*. Paris: Stock.
- Cooke, B., Kothari, U. eds. (2002). *Participation: The New Tyranny?* New York: Zed Books.
- Godet, M. (2000). Nouvelle croissance ou vieilles lunes? *Futuribles*, no. 257, 67–80.
- De Jouvenel, H. (2007). Pour une prospective geopolitique. *Futuribles*, N. 332, 5–24.
- DeFilippis, J. (2004). *Unmaking Goliath: Community Control in the Face of Global Capital*. New York: Routledge.
- Dorraj, M. (1998). In the Throes of Civilizational Conflict. *Peace Review*, Vol. 10, N. 4, 633–637.
- Dumont, R. (1973). *L'utopie ou la mort*. Paris: Le Seuil.
- Ђорђевић, Д. (2004): *Увод у теорију планирања*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Ђорђевић, Д., Дабовић, Т. (2005). Криза европске политике просторног развоја. *Гласник Српског географског друштва, Свеска LXXXV, Бр. 2*, 111–118.
- Ђорђевић, Д., Дабовић, Т. (2009). *Основе просторног планирања*. Београд: Географски факултет Универзитета у Београду.
- Elmandjra, M. (1990). La crise du Golfe. Prelude a l'affrontement Nord-Sud? *Futuribles*, N. 147, 13–24.
- ESPON, 2 (2010) Polycentric Europe. Smart, Connected Places. Luxembourg: ESPON.
- Fukuyama, F. (1992). *The End of History and the Last Man*. New York: The Free Press.
- Hallegatte, S. et al. (2013) Future Flood Losses in Major Coastal Cities. *Nature Climate Change* 3, 802–806.
- Healey, P. (2001). *New Approaches to the Content and Process of Spatial Development Frameworks*. In *Towards a New Role of Spatial Planning*. Paris: OECD Proceedings, 143–161.
- Hirst, P. & Thompson, G. (1996). *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*. Cambridge: Polity Press.
- Hirst, P. & Thompson, G. (2000). Globalization – A Necessary Myth? In D. Held, A. McGrew (eds.) *The Global Transformation Reader*. Cambridge: Polity Press, 69–75.
- Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. New York: Simon & Schuster.
- Kalin, I. (2001). Islam and the West: Deconstructing Monolithic Perceptions. A Conversation with Professor John Esposito. *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol. 21, N. 1, 155–163.

ДЕЈАН ЂОРЂЕВИЋ И НЕВЕНА ВАСИЉЕВИЋ
DEJAN ĐORĐEVIĆ AND NEVENA VASILJEVIĆ

- Kahn, H., Wiener, A. (1968). *L'an 2000. La Bible des trente prochaines années*. Paris: Laffont.
- Korzybski, A. (1998). *Une carte n'est pas le territoire*. Paris: Eclat.
- Meadows, D. et al. (1972). *Halte a la croissance!* Paris: Fayard.
- Merlin, P. (2002). *L' aménagement du territoire*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Miraftab, F. (2004a). Trojan Horse of Neo-liberal Development: Public-Private Partnership. *Journal of Planning Education and Research*, Vol. 24, N. 1, 89–101.
- Miraftab, F. (2004b). Making Neo-liberal Governance: The Disempowering Work of Empowerment. *International Planning Studies*, Vol. 9, N. 4, 239–259.
- Mohan, G. & Stokke, K. (2000). Participatory Development and Empowerment: The Danger of Localism. *Third World Quarterly*, Vol. 21, N. 2, 247–268.
- Puga, D. (2002). European Regional Policies in Light of Recent Location Theories. *Journal of Economic Geography* 2, No 4, 372–406.
- Russet, B. et al (2000). Clash of Civilizations, or Realism and Liberalism Déjà vu? Some Evidence. *Journal of Peace Research*, Vol. 37, N. 5, 583–608.
- Sato, S. (1997). The Clash of Civilizations: A View from Japan. *Asia Pacific Review*, N. 57, 44–53.
- Shi, Z. (1993). Conflicts of Future. *Strategy and Management*, N. 1, 3–47.
- Shuxian, L. (1993). The Relations of Confucianism to the Future. *21st Century*, N. 4, 3–17.
- Soja, W., E. (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press.